

עגלי ירבעם

וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם בְּלִבּוֹ עֵתָה תִּשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד: אִם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵיתֶהָ בִּירוּשָׁלַם וְשָׁב לִבְּעַם הַזֶּה אֲלֵ־אֲדַנְיָהִם אֲלִירְחֻבְעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה וְהִרְגִנִי וְשָׁבוּ אֲלִירְחֻבְעָם מֶלֶךְ־יְהוּדָה: וַיֹּעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רַבְלָכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלּוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיִּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נִתָּן בְּדָן: (מלכים א יב כו-כט).¹

בַּעַת הַהִיא חָלָה אַבְיָה בְּרִירְבֵּעַם: וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא ... וְהִלַּכְתְּ שָׁלָה הַנְּהִשִּׁם אַחֲיָה הַנְּבִיא הוֹאֲדָבָר עָלַי לְמַלְךְ עַל־הָעָם הַזֶּה: ... וַיְהִי כַשְׁמַע אַחֲיָהוּ אֶת־קוֹל רִגְלֶיהָ בָּאָה בַּפֶּתַח וַיֹּאמֶר בְּאִי אִשְׁתְּ יִרְבֵּעַם לָמָּה זֶה אַתְּ מַתְנַפְרָה וְאֲנֹכִי שְׁלֹחַ אֲלֵיךְ קֶשֶׁה: לְכִי אֲמַרִי לְיִרְבֵּעַם כֹּה־אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעַן אֲשֶׁר הִרְמִיתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וְאֶתְנַדְּ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: ... וְתָרַע לַעֲשׂוֹת מִכָּל אֲשֶׁר־הָיוּ לִפְנֵיךָ וְתִלְךָ וְתַעֲשֶׂה־לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמִסְכּוֹת לְהַכְעִיסֵנִי וְאֵתִי הַשְׁלַכְתְּ אַחֲרַי גֹּדֶף: ... לָכֵן הִנְנִי מְבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יִרְבֵּעַם ... הַמֶּת לְיִרְבֵּעַם בְּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֶּת בַּשָּׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי ה' דָּבַר: וְהִכָּה ה' אֶת־יִשְׂרָאֵל פֶּאֶשֶׁר יִנּוּד הַקְּנָה בְּפִימִים וְנִתַּשׂ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת ... בְּגִלְל חֲטָאוֹת יִרְבֵּעַם אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל: (מלכים א יד א-טז).²

וְעַתָּה אַתֶּם אֲמַרְיִם לְהַתְחַזֵּק לִפְנֵי מַמְלַכְתְּהוֹ בֵּיד בְּנֵי דָוִד וְאַתֶּם הַמּוֹן רַב וְעַמְכֶם עֲגָלֵי זָהָב אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יִרְבֵּעַם לְאֱלֹהִים: (דברי הימים ב פרק יג פסוק ח).³

איכה רבה פרשה ב סימן ג

"ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקודת העיר ואיש כלי משחתו בידו" (יחזקאל ט א) - עד היכן חטאו של עגל קיים? ר' ברכיה ואמרי לה ר' נחמיה בן אלעזר: עד עגליו של ירבעם בן נבט, הדא הוא דכתיב: "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון" (הושע ז א). אמר הקב"ה: באתי לרפאות ישראל מחטאו של עגל, ונגלה עון אפרים ורעות שומרון.⁴

תלמוד ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק א הלכה ב

א"ר לוי יום: שנתחנתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים, ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטוט ונעשה חורש גדול. וזה הוא כרך גדול שברומי. יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב, באו רומס ורומילס ובנו שני צריפים ברומי. יום שנסתלק בו אליהו הועמד מלך ברומי - "ומלך אין באדום נצב מלך" [מלכים א כב מח].⁵

¹ תכף לפטירתו של שלמה, ואולי כבר קודם לכן, מתפוררת מלכות יהודה-ישראל המאוחדת שרק בדור קודם, בימי דוד, נכונה והתבססה. העם, בראשות ירבעם, שלאחר מות שלמה חוזר מגלותו במצרים, מבקש מרחבעם להקל מעולו של אביו, אך הלה, בעצת הילדים, דוחה אותם במילים קשות: "קטני עבה ממתני אבי ... אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים" (שם). ירבעם, שקודם לכן מתבשר מהנביא אחיה השילוני שהוא עתיד למלוך על ישראל, מניף את נס המרד והממלכה מתפלגת (חוזרת למעשה לפלגותה בימים שלאחר מות שלמה, וכן כפי שכמעט וקרה לאחר מרד אבשלום). ירבעם חושש מחזרת העם לרחבעם עקב העלייה לרגל לירושלים ומקים את שני העגלים, אחד בצפון הממלכה ואחד בדרומה. והקשר לפרשת השבוע אינו צריך הסבר.

² אותו אחיה הנביא שבישר לירבעם בפרק יא שהוא עתיד למלוך על ישראל: "הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים", הוא שמבשר לו כעת, באמצעות אשתו, לא רק את הנבואה הקשה על מות בנו הצעיר אלא על קץ מלכות ישראל שזה עתה נולדה. ירבעם אמנם זכה להמשיך למלוך על ישראל 22 שנה, אך קיצה של מלכות ישראל ששרדה כ-200 שנה נחזה כבר כאן. מלכים רבים אחרי ירבעם, ביהודה ובישראל חטאו בעבודה זרה חמורה: אחז, מנשה, אחאב, יואש ועוד, אולי חמורה ממה שעשה ירבעם. אבל כולם מושווים אליו, כפסוק שחוזר על עצמו מספר פעמים: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָיו ה' לֹא סָר מִכְּלִי־חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם בְּנִגְבַּט אֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב יד כד, שם על ירבעם השני בנו של יואש שבתקופתו הגיעה ממלכת ישראל לשיא התפשטותה).

³ ספר דברי הימים מספר את קורות מלכי בית דוד ורק בדרך אגב את קורות מלכי ישראל, כאשר למשל מדובר באירוע משותף. לפיכך, עגלי הזהב שהקים ירבעם אינם מוזכרים באירוע ייסודם, אלא בעת מלחמת אביה מלך יהודה (בנו של רחבעם) עם ירבעם. אביה נושא נאום תוכחה לפני ירבעם ואנשיו, בו הוא מוכיח אותם על שהם באים למלחמה בממלכת ה' שהיא בית דוד, עם עגלי הזהב שעשה ירבעם. הוא ממשך ומוכיח אותם שם: "הלא הדחתם את־פְּהִי ה' אֶת־בְּנֵי אֶהֱרֹן וְהַלְוִיִּם וְתַעֲשׂוּ לָכֶם כְּפִהֵימִם פְּעַמֵי הָאֲרָצוֹת ... וְאֶנְחֲנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְלֹא יִצְבְּנוּהוּ ... כִּי־שִׁמְרִים אֶנְחֲנוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתוֹ: אֲלֵתִלְחַמוּ עִם־ה' אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא תִצְלִיחוּ". אולי זה מקרי ואולי לא שאביה הוא גם שם בנו הצעיר של ירבעם שמת בגין חטאי אביו.

⁴ מדרש זה מקשר את פרשת השבוע לנושא שבחרנו לדון בו (שלא נבחר להפטרות השבת מסיבות ברורות). בניין מקדש שלמה יכול היה להיחשב כיישור קו ומחילה סופית על חטא העגל שעשו בני ישראל במדבר. המשכן הוא תיקון ראשון (בפרט השיטות שפרשת תרומה וציוריו המשכן באו לאחר מעשה העגל, ראה דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו](#)); ומקדש הקבע, בו מתקיים הפסוק בשירת הים: "ותביאמו ותטעמו בהר נחלתך ... מקדש ה' כוננו ידוך", ראוי שיהיה התיקון הסופי. בא ירבעם ומעורר את כל העניין מחדש. חטא עגל הזהב שבמדבר חוזר וניערור וכבר אמרו חכמים: "אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" (שמות רבה מג ב בעקבות הירושלמי). ראה דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשה זו.

⁵ וכן הוא בבבלי שבת נו ע"ב: "אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים, ועלה בו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול של רומי. במתניתא תנא: אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בן נבנה צריף אחד, וזהו אטיילאה של יון". ובמדרש שיר השירים רבה פרשה א: "בני אמי נחרו בי - בני אומתי, זה ירבעם בן נבט. נחרו בי - נאגרו בי, מלאו הדיין עמ' 1 מתוך 5

בראשית רבה פד י, פרשת וישב

"והנה קמה אלומתי וגם נצבה" ... רבי לוי אמר: עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם, ולאמר: "אלה אלהיך ישראל".⁶

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות קפד

"וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה" (בראשית מח ח). וכי לא היה מכירם? והרי כתוב: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי!" אלא צפה יעקב וראה ירבעם הרשע יוצא מזרעו של אפרים, ובידו שני עגלי זהב וצועק ואומר: אלה אלהיך ישראל, לפיכך אמר: מי אלה.⁷ א"ל יוסף: בני הם אשר נתן לי אלהים בזה - בכתובה ובקידושין. א"ל יעקב אבינו: יודע אני שבניך הם בקדושה ובטהרה, אלא על אלה שראיתי אני מתבהל. באותה שעה השליך יוסף עטרה שלו והתיר זיינו ונפל לפניו ... אמר לו: החטא שעתידין בני לעשות אתה רואה, והשירה שעתידין לומר על הים אין אתה רואה! כיון ששמע יעקב כן, א"ל: קחם נא אלי ואברכם.⁸

פירוש כלי יקר בראשית פרק מח פסוק ט שהולך צעד נוסף

בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט "בזה" לפי ששאלו: מי אלה, שאינן ראויין לברכה. כי אמר מבטן מי יצאו אלה, רצה לומר שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם! והשיב יוסף: בני הם, מכל מקום הם בני, ומצדי הם ראויין לברכה. ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם, לפי שנתן לי אלהים אותם "בזה", פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לעבודה זרה ... דאם לא כן, למה ברכ' את יצחק? והלא יצאו ממנו עשו ויעקב ... אלא ודאי שאין הקב"ה חושש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה. כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראויים הם לברכה כי "באשר הוא שם" - כולם זרע ברכ' ה'.⁹

מדרש תנחומא פרשת לך לך סימן יג

"וירדוף עד דן" (בראשית יד יד) - כיון שהגיע אותו צדיק לדן תשש כוחו. ראה שעתידין בני בניו לעבוד עבודת כוכבים ומזלות בדת, שנאמר: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדת" (מלכים א יב) ... היאך עד עכשיו לא עמד ירבעם שעשה את העגל והעמידו בדת. "ויכס וירדפם עד חובה" - חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום ששמו חובה. ללמדך שדן נקרא "חובה" מראש, על העגל שעתידה לעמוד שם.¹⁰

חרון אף עלי. שמוני נטרה את הכרמים - משמרת שני עגליו של ירבעם. כרמי שלי לא נטרתי, לא הייתי משמרת משמרת כהונה ולויה ... אמר רבי לוי: יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה, ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי. יום שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב נבנו ב' צריפין ברומי". דרשני בית שני שרואים וחשים על בשרם את ממלכת רומא השלטת שבגדה בברית עם ישראל (עבודה זרה ח ע"ב), מוצאים בחטאי בית ראשון את מקור עלייתה. אבל לא רק ירבעם אשם, כבר שלמה אשם. יש ודאי קשר בין עגלי הזהב של ירבעם ובין עגל הזהב שעשו בני ישראל במדבר. אבל בין שניהם עומדים חטאיו של שלמה שלצד בית המקדש בנה גם בית מפואר לבת פרעה, ושבערוב ימיו הטו נשיו את לבבו, ובנה במה לכמוש שיקוץ מואב ולמולך שיקוץ בני עמון ולעשתורת ולמלכום ולמי לא (מלכים א פרק יא). ומשם באה הנבואה על קריעת הממלכה שביצועה נדחה לאחר מות שלמה בגלל ההבטחה לדוד.

⁶ מי עשה את העגל? "ירבעם בן נבט אפרתי מן הַצִּרְדָּה" (מלכים א יא כו), שהוא משבט אפרים היינו מצאצאי יוסף! בא יוסף ומצטדק ומקדים תרופה למכה. אתם, אחי, אומר יוסף בפתרון חלומותיו, עתידים לעשות את עגל הזהב במדבר לפני העגלים שעתידי לעשות ירבעם שהוא מצאצאי! כאילו אומר שהעגל שעשו בני ישראל במדבר הוא מעין תקדים, אם לא צידוק ותירוץ, לעגלים שעשה ירבעם. גם אם לא נסכים לדברי הצטדקות אלה של יוסף ונתמך למה צריך היה בכלל רבי לוי להכניס את נושא עגלי ירבעם לחלומות יוסף (בשל עניין ההשתחויה?), נשאל: האם מדרש זה לא בא בעצם לנסות ללמד זכות על עגלי ירבעם? האם דברי הפרשנים והמדרשים שמלמדים סניגוריה על עם ישראל, ועוד יותר על אהרון, בגין חטא העגל שבפרשתנו, יכולים ללמד סניגוריה גם על עגלי ירבעם? כגון דברי הכוזרי הידועים במאמר א: "חטא שהגדילוהו עליהם לגדולתם" ועניין הצורך בהמחשה ועוד. האם העלה ריה"ל דבר זה בדעתו?

⁷ ההקבלה "אלה", "אלה" היא בסיס הדרשה האסוציאטיבי, אלא שבנוסח ספר מלכים שלפנינו, כתוב בעגלי ירבעם: "הַגֵּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֶךְ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". האם היה לפני הדרשן נוסח אחר בספר מלכים או שמה לא חש ולא הוטרד בעניין?

⁸ ראה דרשה זו בקצרה באריכות בפסיקתא רבתי פיסקא ג - ביום השמיני, שם מנסה הקב"ה לחוס על יעקב ומסלק ממנו את רוח הקודש שלא יראה את עגלי ירבעם, אך הוא לרגע כן רואה: "שצפה שני עגליו של ירבעם שהוא מטעה את ישראל ואומר להם אלה אלהיך ישראל". ושם נכנסת לתמונה גם אסנת אמם של אפרים ומנשה. ראה גלגול מדרש זה גם בשכל טוב (בובר) בראשית פרשת ויחי מח כב: "ורבותינו דרשו וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה. ראה ברוח הקודש שעתידי לצאת ממנו ירבעם בן נבט, שמעמיד שני עגלי זהב, אחד בבית אל, ואחד בדת, ומחטיא את ישראל אחריהם, ואומר להם אלה אלהיך ישראל. לכן שאל את יוסף ואמר לו: מי הוא שעתידי להדיח את ישראל מאחרי הקב"ה, ולומר אלה אלהיך ישראל? ויאמר יוסף אל אביו: בני הם, מה שהם - בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה המקום. מיד בירכם". אבא, אומר יוסף, ברוך את בני כמות שהם! גם עם החטאים שאתה רואה שהם עתידים לעשות.

⁹ סטינו מעט מהנושא שלנו ודך עגלי ירבעם הגענו לברכת הבנים: "שימך אלהים כאפרים וכמנשה" בפרשת ויחי. האם נוכל לקחת את דברי המדרשים הנ"ל ואת פירוש כלי יקר לברכת הבנים בכל ליל שבת? האם נוכל להכיל את כל בנינו ובנותינו שהם "בזה", כמות שהם: "מה שהם - בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה" - "כי באשר הוא שם, כולם זרע ברכ' ה'". אין הקב"ה חושש לזרע המקולקל זרע הקדוש. ומי הוא אשר ידע מי הוא "מקולקל" ומי הוא "קדוש"?

¹⁰ עוד לפני יעקב, אברהם צופה קדימה, וכשהוא רואה שעתידיים בני ישראל לשים עגל זהב בדת, הוא עוצר שם ולא רודף יותר אחרי ארבעת המלכים, כאילו תמה שם זכותו. במקום אחד נוסף בכל המקרא כתוב "עד דך". - במשה שרואה את כל הארץ "עד דך" רגע לפני מותו (דברים לד א). ומה הוא רואה? את פסל מיכה שהובא לדן מהר אפרים (שופטים יז), עוד הרבה לפני שהניח שם ירבעם את העגל שלו. ראה מדרש ספרי דברים פיסקא שנו: "עד דן - מלמד שהראהו שבטו של דן עובד עבודה זרה כענין שנאמר: ויקימו להם בני דן את

בבלי סנהדרין דף קב עמוד א

"ודי זהב" (דברים א א), אמרו דבי רבי ינאי: אמר משה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להן לישראל עד שיאמרו דיי, גרם להם לעשות להם אלהי זהב. משל: אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אושעיא: עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד, מכאן ואילך - משנים ושלושה עגלים. אמר רבי יצחק: אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון, שנאמר: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" (שמות לב ד). אמר רבי חנינא: לאחר עשרים וארבעה דורות נגבה פסוק זה, שנאמר: "קרבו פקודות העיר ואיש כלי משחתו בידו" (יחזקאל ט א).¹¹

שמות רבה פרשת כי תשא, פרשה מב סימן ה

... כיון שראה משה כן, אמר: אין סליחה. ידע הקב"ה מה בלבו של משה וקרא אותו לפייסו. אמר: לא אמרתי לך עד שאתה בסנה מה שעתידין לעשות? שנאמר: "ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי" (שמות ג ז) ... אמר הקב"ה למשה: אתה רואה ראיה אחת, ואני רואה שתי ראיות. רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתך ואני רואה אותם שאחר שאבוא לסיני ליתן להם את התורה ואני חוזר בַּטָּטְרָא מוּלֵיךְ שלי שהן מתבוננים בו ושומטים אחד מהם ומכעיסים אותי בו, שנאמר: "ופני שור מהשמאל לארבעתן" (יחזקאל א י), והם מכעיסים אותי בו שנאמר: "וימירו את כבודם בתבנית שור" (תהלים קו כ).¹²

תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק טז הלכה ג

כתיב: "ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה ונגפהו ה' וימות" [דבה"י ב יג כ]. אמר רבי שמואל: את סבור שהוא ירבעם אינה אלא אביה. ולמה ניגף? רבי יוחנן אמר: על שחישד את ירבעם ברבים. זהו שכתוב: "ואתם המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים" [שם ח].¹³ ריש לקיש אמר: על שביזה את אחיה השילוני ...

הפסל". וכלשון מדרש לקח טוב דברים פרשת ואתחנן דף ט עמוד ב: "מיכה ביטל אנכי בפסלו אשר עשה, ירבעם ביטל לא יהיה לך בשני עגלי הזהב". (מיכה, עפ"י מסורת חז"ל הוא נבט אביו של ירבעם, הוא שבע בן בכרי, סנהדרין קא ע"ב). דן הוא סמל החושך (במדבר רבה ב י). ומי הוא הלוי שעומד לשרת בידן לפני פסל מיכה? "היונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני", שהוא עפ"י מסורת חז"ל נכדו של משה! (הנו"י הקטנה של מנשה, בבא בראש קט ע"ב, אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד ועוד). הוא משה שבתוכחתו "כי תוליד בנים ובני בנים" בפרשת ואתחנן ובתוכחתו "פן יש בכנס שורש פורה ראש ולענה" בפרשת נצבים, רואה את עגלי הזהב ירבעם (גיטין פח ע"א, פסיקתא זוטרתא דברים פרשת נצבים). ואם נרד דרומה לבית אל, אותה שהייתה קרויה לשעבר בית און ויעקב שם שמה בית אל (בראשית רבה לט טו), מה נאמר ליעקב סבא? שבני בניו חוזרים ועושים אותה בית און?

¹¹ חטא עגל המדבר שצריך היה להתכפר עם הקמת בית המקדש בימי שלמה - ראה מדרש איכה רבה בו פתחנו - לא רק שלא נמחה, אלא הצטרפו לו חטאי עגלי הזהב שעשה ירבעם. ועד מתי? ממדרש זה משמע, עד חורבן בית ראשון, לפחות חטא עגל יוצאי מצרים. אך מה שנוגע לעגלי הזהב של ירבעם ולחלק מעשרת השבטים, ראה אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עשר גליות עמוד 437 שהם גלו עם שבטי עבר הירדן ומזרחי וכן אבדו השבטים: "פעם ראשונה עלה סנחריב והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה, ולקח העגלים אשר עשה ירבעם בן נבט. ובני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה הביאו אותם מדן ועשו להם מקדש. על כן גלו מארצם לארץ אחרת עד היום הזה". ראה שוב דברינו חטא העגל לדורות בפרשה זו וכן דברינו שבטי עבר הירדן המזרחי - 2 בפרשת מטות. יחד עם זאת, דרשת "ודי זהב" שמצאנו שכמותה במדרשים נוספים בקשר לעגל יוצאי מצרים מהפכת בזכותו של ירבעם. ראה למשל תוספתא מסכת יומא פרק ד הלכה יד: "וצריך לפרוט את החטא דברי ר' יהודה בן פתירא, שנאמר: אנה חטא העם הזה חטאה גדולה. ר' עקיבא אומר: אין צריך. אם כן למה נאמר ויעשו להם אלי זהב? אלא כך אמר המקום: מי גרם להם שיעשו להם אלי זהב? אני שהרביתי להם זהב". ובדברים רבה (ליברמן) פרשת דברים סימן ט: "בא משה להוכיח על מעשה העגל. אל"ה הקב"ה: דיק, ודי זהב". (אך יש גם מדרשים שדורשים לחומרא, כגון ספרי דברים פרשת דברים פיסקא א: "ודי זהב, אמר להם: הא ותרה כל מה שעשיתם, מעשה עגל קשה עלי מן הכל"). ראה גם ירושלמי עבודה זרה פרק א הלכה א שישראל הם שבאים לירבעם ומאיצים בו לעשות את העגל והוא מתחמק מהם ודוחה אותם למחר משום שהוא שתוי יין. מה שמזכיר את התחמקות אהרון "חג לה' מחר". כל השוואה עם חטא עגל המדבר היא לחובה אבל גם לזכות, בשל כל הסיניגוריות שנכתבו על אהרון וחטא העגל בפרשתנו. ראה בהמשך הירושלמי שם הסיניגוריה על דור המדבר "שהיו חביבים לפני המקום" ולפיכך לא נענשו - סיניגוריה שנוצלה להגן על מעשי ירבעם שגם הוא לא ייענשו בגין העגלים שיעשה.

¹² אחת הסיניגוריות המדהימות על חטא העגל היא הטענה שבמעמד הר סיני ראו בני ישראל את כבוד השכינה בדומה ליחזקאל שראה את מעשה המרכבה (היא הטטרומולין) ואולי גם בדומה לחזיון ישעיהו בפרק ו. מתבנית השור, שהוא אחד מארבע החיות הסובבות את המרכבה, לקחו בני ישראל את הרעיון של תבנית העגל שהוא שור. וכל זה, עפ"י המדרש, מפי הקב"ה כפיוס למשה שכבר התייאש מסליחה (ראה תחילת המדרש שם). ומה מספר לנו המדרש על יחסי אחיה השילוני וירבעם לפני שחטא? שבהיותם בשדה בעת שאחיה מנבא לו את מלכותו (מלכים א יא כט) "חידשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם ... שכל טעמי תורה מגולין להם כשדה ... אף תורתו של ירבעם לא היה בה שום דופי" (מסכת סנהדרין קב ע"א). ומדרש תהלים (בובב) מזמור ה מגדיל לעשות: "שהוא (ירבעם) שקול כאחיה השילוני, שנאמר וישבו שניהם יחדו, שישבו לברר מעשי מרכבה. ועמדו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו: רבש"ע, אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים, אתה מגלה לו מעשה מרכבה? אמר להן: עכשיו מה הוא צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק, אמר להן איני דן את האדם אלא לפי שעתו". אז אולי גם ירבעם לקחת את רעיון העגל ממעשה המרכבה? ואם לא די לנו בכך, באה הגמרא במסכת חגיגה יג ע"ב ואומרת על תבנית השור, שבתיאור מרכבה אחר ביחזקאל איננה ובמקומה באה דמות תבנית יד אדם: "אמר ריש לקיש: יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב". כרובים במשכן פנימה ותבנית שור לעבודה זרה. הלך וחזור. יש לך סיניגוריה טובה מזו?

¹³ ראה מדרש נחומא תולדות סימן יב וכן מדרש נחומא פרשת כי תשא סימן ו שעידו הנביא (הוא "איש האלהים" במלכים א פרק יג) חולק כבוד למלכות ובנבואתו על המזבח שעתיד להיקרע אומר: "וזבחו עליך עצמות אדם", ולא מזכיר את ירבעם בשמו. ראה דברינו לחלוק כבוד למלכות בפרשת וארא. וכאן אביה מלך יהודה מתכבד בקלונו של ירבעם (לא ברור מה משמעות המילה "חישד" בהקשר זה) ובעצם מתנשא עליו. וכי מלכות יהודה טובה מישראל? וכי לא כל הקרע התחיל בשל מלכות יהודה? ולימים, האם לא קמו במלכות יהודה מלכים חטאים כירבעם ואף יותר? אחז, מנשה ועוד? ראה נושא זה גם להלן.

ורבנין אמרין: על ידי שבאת עבודה זרה לידו ולא ביערה. זהו שכתוב: "ויורדון אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה" [שם יט], וכתוב: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדרך" [שם יב כט].¹⁴

מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א

תנן התם:¹⁵ אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו ... חמישה עשר באב מאי היא? אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.¹⁶ ... רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן: יום שפלו בו מתי מדבר¹⁷ ... עולא אמר: יום שביטל בו הושע בן אלה פרדסאות שהושיב ירבעם על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל.¹⁸ רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה¹⁹ ... רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו: יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה.²⁰

הושע פרק ד פסוק טו

אִם-זֶנֶה אֶתָּה יִשְׂרָאֵל אֲלֵיָאֵשׁם יְהוּדָה וְאֲלֵתְבָאוּ הַגִּלְגָל וְאֲלֵתְעֵלוּ בֵּית אֶן וְאֲלֵתְשָׁבְעוּ חִי ה' :

פירוש אבן עזרא על הפסוק: אם ישראל חטאו עם ירבעם שפחד שתבוא המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל, למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקום רחוק לעכו"ם? והנביא מוכיחם: "אל יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און", הוא בית אל בעבור העגל ששם ירבעם.²¹

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י הלכה ב

מתניתין: שלושה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: אחאב, ירבעם, מנשה ...²²

¹⁴ ראה מדרש זה גם בבראשית רבה סה כ בפרשת תולדות בברכת יצחק ליעקב, בפרשת ויצא פרשה עג סימן ה בהולדת יוסף, וכן הוא בויקרא רבה לג ה ורות רבה פתיחתא ב. הביקורת מוסטת מירבעם וממלכת ישראל לאביה מלך יהודה ובית יהודה על התנשאותם על ישראל וביטחונם שה' איתם (הביטוי "חישד את ירבעם" צריך כאמור עיון). לצורך זה מוכן המדרש לסרס את הפסוק ולומר שאביה ניגף במלחמה עם ירבעם שלא כפשט הפסוק. אך בסוף הדרשה מובאת שיטת רבנן שפשט הפסוק נשאר במקומו ואדרבא, הביקורת על אביה ובית יהודה היא שמשעה שנצחו במלחמה וכבשו את בית אל, לא ביטלו לפחות את עגל הזהב שהיה שם. בצירוף שתי הדרשות, יש כאן ביקורת משולבת לממלכת יהודה שבמקום להתנשא ולהחשיד את בני ישראל, צריכה הייתה לפעול להסרת העגלים. אולי אפילו לנסות לאחד מחדש את הממלכה. ראה תיאור המסירות של רבים ממלכת ישראל שהמשיכו לעלות בסתר לבית המקדש והערימו על המשמרות שהציב ירבעם. מגילת תענית (ליכטנשטיין) הסכוליון: "מה הם גונבי עלי? גונבים העלי והבכורים בימי ירבעם בן נבט, שהושיב משמרות שלא יעלו ישראל לרגל והיו הם מעטרין סליהם בתאנים ועלי עץ על כתפיהם. מצאו משמרות ואמרו להם: להיכן אתם הולכין? אמרו להם: למקום פלוני לעשות צמקין במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפיו. הגיעו לירושלם הורידום והניחום לפני המזבח. הסלים לבכורים והגוזלות לקיץ המזבח על דבר זה נכתב להם שם במגלה לדורות". ראה תיאור דומה למביאי הביכורים בסתר בתקופת כיבוש יוון, בתוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק ג הלכה ז.

¹⁵ מסכת תענית פרק ד משנה ח, המשנה החותמת את המסכת (בדומה למסכתות נוספות שמסיימות בדבר טוב).

¹⁶ ראה דברינו **יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה** בט"ו באב.

¹⁷ ראה דברינו **מתי מדבר** בפרשת שלח לך.

¹⁸ פרדסאות הם משמרות, מלטינית – praesidia. ירבעם לא רק עשה את העגלים אלא הושיב שומרים שימנעו ממי שרצו לעלות לרגל לירושלים. את אלה, ביטל הושע בן אלה שהוא מלך ישראל האחרון שהוגלה ע"י שלמנאסר מלך אשור. ראה מלכים ב פרק יז.

¹⁹ ראה דברינו **חורבן ביתר** בתשעה באב.

²⁰ מקור זה על אירועי ט"ו באב מצוי גם בגמרא תענית ל ע"ב, ירושלמי תענית פרק ד הלכה זה, איכה רבה פתיחתא לג; ועניינינו הפעם הם מעשי של הושע בן אלה. ראה הנוסח בסדר עולם רבה (ליינר) פרק כב: "אותה שעה, כיון שראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב, עמד והעביר פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין, שלא לעלות לירושלם". אשור משתלט בהדרגה על מלכות ישראל (ראה מלכים ב פרק יז ג: "עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהילו הושע עבד וישב לו מנחה") ובאחת מהן, הוא לוקח איתו את עגלי הזהב שעשה ירבעם (אין לכך אזכור במקרא). לא רק את העגל הצפוני אשר בדרך (שגלה עם שנים וחצי שבטי עבר הירדן המזרחי), כי אם גם את הדרומי, זה שבמרכז הממלכה ודרומה. הושע בן אלה, מלך ישראל "אותה שעה", מחליט אי לכך, שאין עוד טעם להושיב שומרי גבול שימנעו את שבטי ישראל מלעלות לירושלים. אולי היו לכך גם מטרות פוליטיות לחבר כוחות עם ממלכת יהודה בראשות חזקיהו (שלמנאסר מלך אשור הגיע גם עד חומת ירושלים בימי חזקיהו ונסוג, ראה מלכים ב פרק יח, ישעיהו פרק לו). ראה גם ההמשך בסדר עולם רבה שמציין את צדקותו היחסית של הושע בן אלה: "שבכל מלכי ישראל הוא אומר: וילך בדרכי ירבעם בן נבט ובחטאתיו, ובהושע הוא אומר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו (מלכים ב יז ב)". כל כך, עד שהוא תמה שם: "מפני מה נתחתם גזר דינם לגלות בימיו?". תשובתו היא: "מפני שהיו ישראל תולין את הקלקלה במלכיהם", אבל תשובת הירושלמי ואיכה רבה הנ"ל היא שהושע "העביר הקולד מצוארו ונתנו בצואר הרבים", היינו הוא לא אמר לעם לעלות לירושלים רק הרשה לעלות למי שירצה. ובגמרא מועד קטן דף כח עמוד ב מיוחס כל העניין לאביה בנו של ירבעם: "ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב ... מאי דבר טוב? רבי זורא ורבי חנינא בר פפאי; חד אמר: שביטל משמרתו ועלה לרגל, וחד אמר: שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל". וזה עניין מוקשה שהרי אביה בנו של ירבעם מת בהיותו ילד, כפי שהבאנו לעיל, ראה מלכים א פרק יד.

²¹ ופירוש רד"ק על הפסוק: "אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה - אם אתה ישראל זונה אחר העגלים, יהודה שיש לו בית המקדש, אל יאשם, מה לו ללכת אחר עכו"ם? ואל תבואו הגלגל - לפי שבגלגל היה המשכן בתחילה בהכנסתם לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד עכו"ם בנו שם במות לעכו"ם ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעיניהם: ואל תעלו בית און - הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים. ולגרעון לכנות שמו, לגנאי, קורא אותו בית און. כי יעקב אבינו קרא למקום בית אל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל ואחר שנתן שם ירבעם העגל כינו הנביאים שמו וקראו אותו בית און. כי העגל שוא ואון היה". הנה כי כן, חזרנו אל האבות וגם אל מלכות יהודה שלה אין את התירוץ של מלכות ישראל. מדוע גם היא חטאה בעבודה זרה ולא למדה לקח? בפרט אחרי גלות ממלכת ישראל וביטול המשמרות ע"י הושע בן אלה. אולי הדברים קשורים גם לדעה שראוי היה חזקיהו להיות מלך המשיח (סנהדרין צד א).

²² שני מלכים מממלכת ישראל ואחד מממלכת יהודה. וארבעה ההדיוטות שם הם: בלעם ודואג אחיתופל וגיחזי. לגיחזי יש קשר מעניין עם עגלי ירבעם. הוא זה שהביא את עבודה זרה שבהם לשיא, לאחר שאלישע נידה אותו והפך אותו למצורע על שביקש כסף מעמנו.

גמרא: וכולהם חידשו עבירות. וכי מה עשה ירבעם? על שעשה שני עגלי זהב. והלא כמה עגלים עשו ישראל! תני ר' שמעון בן יוחי: שלושה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן. ומה טעמא? "ויאמרו אלה אלהיך ישראל" [שמות לב ד] הרי לשנים עשר שבטים. "זה אלהיך" [נחמיה ט יח] - הרי דימוסיא אחת לכולן. וכי מה עשה אחאב? כתיב: "ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט" [מלכים א טז לא] - והלא קולותיו של אחאב הם כחומרותיו של ירבעם, ולמה נמנה ירבעם תחילה? שהוא התחיל בקלקלה תחילה.²³

דורשי רשומות אמרו: כולהם יש להם חלק לעולם הבא, מה טעמא? "לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי" [תהילים ס ט-י]. "לי גלעד" - זה אחאב מלך ישראל שנפל ברמות גלעד. "לי מנשה" - כשמועו. "אפרים מעוז ראשי" - זה ירבעם בן נבט אפרתי. "יהודה מחוקקי" - זה אחיתופל. "מואב סיר רחצי" - זה גיחזי. "על אדום אשליך נעלי" - זה דואג האדומי. אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, מה נעבוד ודוד מלכא דישראל מיקל לון: "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם" [שם נה כד]. אמר לון: עלי לעשותן ריעים אילו לאלו, "עלי פלשת אתרועע" [שם קח י], "עלי פלשת התרועעי" [שם ס י] - עלי לפלש להם מעשים טובים לעשותן ריעים אילו לאילו.²⁴

בבלי מסכת סנהדרין דף קב עמוד א

"אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה" (מלכים א יג לג).²⁵ מאי "אחר"? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש - בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא.²⁶

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: תם הגיליון והזמן והנושא לא נשלם. התמקדנו במדרשים ולא הספקנו להביא את פרשני המקרא שבונים על המדרשים קומה שניה ועשירה של פרשנות ודברי הסבר מרתקים. ראה רש"י, מצודות, רד"ק, רלב"ג ופירוש דעת מקרא שם.

ראה הסיפור בגמרא סוטה מז ע"א, שהבאנו בדברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#) בפרשת מצורע: "וילך אלישע דמשק - למה הלך? אמר ר' יוחנן: שהלך להחזירו לגחזי בתשובה, ולא חזר, אמר לו: חזור בך, אמר לו, כך מקובלני ממך: כל מי שחטא והחטיא את הרבים - אין מספיקין בידו לעשות תשובה. מאי עבד? איכא דאמרי: אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידו בין שמים לארץ. ואיכא דאמרי: שם חקק לה אפומה, והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך". גיחזי פעל בשם המפורש או בכח כישוף ותלה את עגלי ירבעם בין שמים וארץ והם שהיו מוציאים מפייהם את שתי הדברות הראשונות: אנכי ה' אלהיך, ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני! ראה שוב: "אנכי ביטל מיכה, לא יהיה לך ביטל ירבעם" (פסיקתא רבתי פיסקא כא - י' הדברות פ' קמייתא). וגיחזי שם את שניהם בפי עגלי הזהב הנתונים בין שמים וארץ! נפלאים דרכי המדרש.

²³ שוב ושוב כשאנחנו דורשים בגנותו של ירבעם, אנחנו מוצאים עצמנו מסנגרים במידה מסוימת עליו (בפרט כשזה מגיע לענייני העולם הבא). ראה גמרא בבבלי סנהדרין קב ע"ב, גם שם בדיון מדוע אין לירבעם חלק לעולם הבא: "מאי: חבר הוא לאיש משחית - חבר הוא לירבעם בן נבט, שהשחית ישראל לאביהם שבשמים. וידח ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה. אמר רבי חנין: כשתי מקלות המתזות זו את זו". (השווה אגב עם תלמידי חכמים שמחזקים זה את זה בהלכה כמו שני סכינים, תענית ז ע"א). ראה הביטוי "חטאה גדולה" גם בחטא העגל בפרשתנו: "אָנָּא חָטָא הָעֵם הַזֶּה חָטָא גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב" (שמות לב לא). אבל אחרי כל זה, באה דרשת ר' שמעון בר יוחי ועל בסיס ההבדל הלשוני בין "אלה" ובתורה ובין "זה" שבספר נחמיה, מסיקה שבני ישראל עשו שלושה עשר עגלים, אחד לכל שבט! (השווה עם שלושה עשר ספרי תורה שכתב משה בסוף ימיו ונתן אחד לכל שבט, דברים רבה ט ט). גם הסיימת: "שהוא התחיל בקלקלה תחילה", איננה משכנעת משום, שכפי שראינו, מלבד עגל הזהב שבמדבר, ומלבד כל העבודה זרה שעבדו בני ישראל בתקופת השופטים, שלמה הוא שבחטאיו גרם לקריעת הממלכה. ומה יותר חמור? עשיית עגל [בשיתוף](#) לקב"ה, או בניית במה לכמוש, למולך, למלכום ועשתורת? וגם המלכים שאחרי ירבעם, הגם שתמיד מיוחסים לחטאיו, הרי חטאו יותר ממנו!

²⁴ ראה שם, ובמקבילה בבבלי סנהדרין קד ע"ב, שהכל "בזכות" שלמה שביקשו גם להוציא אותו מהעולם הבא ודוד אביו בא "ונשתתח לפניהן" ויש אומרים "אש יצאת מבית קדש הקדשים וליהטה סביבותיהם", או "יצאה בת קול" ועוד. ומשנכנס שלמה - נכנסו כולם. ירבעם לא היה הראשון, לא הוא התחיל בקלקלה, היצר הרע של עבודה זרה ליווה את עם ישראל לאורך שנים רבות (מה עם ימינו?) וגדולים וטובים נכשלו והכשילו בו. הצורך בהמחשה גם בעבודת ה' הוא צורך אנושי חזק שאפשר שהוא טבוע באדם מעצם ברייתו. אבל ירבעם היה חוליה מרכזית וקריטית בשרשרת, בדור השני או השלישי לאיחוד העם בבית ראשון. "ירבעם חטא והחטיא את הרבים. חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מלכים א טו)" (מסכת אבות פרק ה משנה יח). "כל מלך כשר שהיה עומד היה נתלה בדוד, וכל מלך רשע שהיה עומד היה נתלה בדוד". בעולם האמת הכל נסלח וכולם נעשים ריעים זה לזה וגם לקב"ה, אבל בעולם החיים, המאבק בנטיות האדם לעבודה זרה הוא מאבק בלתי נגמר. העגל בפרשתנו והעגלים שעשה ירבעם הם רק סמל לכך ולא בהכרח הדבר הגרוע ביותר.

²⁵ והמשך הפסוק שם: "וַיָּשָׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם פְּהַיִּי בְּמֹת הַחֶפֶץ וַיִּמְלֵא אֶת־יָדוֹ וַיְהִי פְהַיִּי בְּמֹת". פסוק זה נכתב לאחר נבואתו הקשה של "איש האלהים, (הוא עדו הנביא עפ"י מסורת חז"ל, ראה אזכורו בדברי הימים ב יג כב בתקופת אביה מלך יהודה שחי במקביל לירבעם). למרות נבואה זו, לא חזר בו ירבעם (לאחר מכן, בפרק יד באה נבואתו הקשה של אחיה השילוני, מי שניבא לירבעם על המלוכה, לאשתו של ירבעם). אבל המדרש מבין את המילה "אחר" במשמעות אחרת לגמרי.

²⁶ אז גם בעולם האמת לא נעשו ריעים זה לזה ומחלוקת ירבעם ובית דוד היא כעת על כבוד! ראה גמרא סנהדרין קא ע"ב שירבעם אולי היה מוכן לבוא לרגל (למצוות הקהל?) לירושלים אבל אם ישב שם: "גמרי: דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד". ואם יעמוד ורחבעם ישב, ידעו כולם שרחבעם הוא המלך והוא העבד ושוב לא יוכל לשבת. ומסכמת שם הגמרא: "אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם". יצר הכבוד קשה אפילו מיצר הרע, בעולם הזה וגם בבא. על יצר עבודה זרה בקשו חכמים שיעקר (יומא סט ע"ב, סנהדרין סד ע"ב, ערכין לב ע"ב) ולא ברור אם נעקר או לא. על יצר הרע של כבוד אפילו לא בקשו ...